

ΠΡΑΚΤΙΚΑ Α΄ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ
Σεπτέμβριος 1993

Η Κοζάνη και η περιοχή της
Ιστορία - Πολιτισμός

ΚΩΣΤΑΣ Δ. ΝΤΙΝΑΣ

Κοζανίτικα οικογενειακά ονόματα (1759-1916)

ΓΕΝΙΚΑ

1. Συχνά όλοι μας έχουμε αναρωτηθεί γιατί άραγε τόσο εμείς όσο και τόσοι άλλοι άνθρωποι γύρω μας, γνωστοί και άγνωστοι, ονομαζόμαστε έτσι κι όχι διαφορετικά. Πολλά από τα ονόματα αυτά τα θεωρούμε αυτονόητα' μόλις όμως προσέξουμε λίγο, βλέπουμε πόσο πολλά είναι τα οικογενειακά ονόματα που μας είναι σκοτεινά και μοιάζουν χωρίς σημασία. Είναι όμως πέρα για πέρα σίγουρο ότι δεν υπάρχει ούτε ένα οικογενειακό όνομα που δεν είχε κάποτε τη σημασία του. Αυτό ακριβώς το γεγονός αποτελεί και το πρώτο ερέθισμα για τη διερεύνηση της καταγωγής και της αρχικής σημασίας των οικογενειακών ονομάτων, μία έρευνα που είναι πάντα σημαντική και πολύ ελκυστική.

2. Η Ονομαστική ή Ονοματολογία αποτελεί κλάδο της γλωσσολογίας που ασχολείται με την επιστημονική έρευνα των διαφόρων ονομάτων που δίνονται από τους ανθρώπους. Συνδέεται άμεσα και με άλλους κλάδους της επιστήμης, όπως η αρχαιολογία, η γεωγραφία, η λαογραφία, η ιστορία, η κοινωνική ανθρωπολογία. Οι δύο βασικοί της τομείς είναι η τοπωνυμία και η ανθρωπωνυμία.

3. Ανθρωπωνυμία ονομάζονται τα κάθε είδους ονόματα που δίνονται στους ανθρώπους. Η ονομασία του ανθρώπου με ένα ή και περισσότερα ονόματα είναι πανάρχαιο και πανανθρώπινο φαινόμενο. Το όνομα σε κάθε εποχή και κοινωνία είναι προσωπικό και ενδεικτικό στοιχείο της ατομικότητας του καθενός και βοηθάει στις κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις των ανθρώπων. Η μελέτη των ανθρωπωνυμίων είναι πολλαπλά χρήσι-

μη, γιατί απ' αυτήν προκύπτουν στοιχεία που βοηθούν στην καλύτερη κατανόηση της ιστορικής πορείας ενός λαού.

4. Το πρώτο όνομα που συνοδεύει έναν άνθρωπο είναι αυτό που σήμερα ονομάζουμε βαπτιστικό (ΒΑ) και σε κάποιες περιπτώσεις είναι το μόνο αναγνωριστικό του στοιχείο, π.χ. στην εκκλησία. Το ΒΑ όμως δεν επαρκούσε για την πλήρη διάκριση των ανθρώπων μέσα σε ευρύτερες κοινωνικές ομάδες. Για το λόγο αυτό νωρίς παρουσιάστηκε η ανάγκη το ΒΑ να συνοδεύεται και από ένα δεύτερο διακριτικό όνομα, αυτό που σήμερα ονομάζουμε επώνυμο (ΕΠ).

Για τη δημιουργία του ΕΠ συνεργάστηκαν τόσο η ιστορική εξέλιξη όσο και η λαϊκή ψυχολογία, η οποία διατηρεί αλώβητους τους εθνικούς και φυλετικούς δεσμούς παρά το πέρασμα των αιώνων. Τα ΕΠ είναι η ζωντανή παρακαταθήκη της γλώσσας, της ιστορίας, της λαογραφίας, των ηθών και εθίμων ενός έθνους. Με τη μελέτη τους ο ερευνητής μπορεί να οδηγηθεί σε πολλά και ασφαλή συμπεράσματα: να ανιχνεύσει και να συγκρίνει τις πολιτιστικές περιπέτειες ενός έθνους, να καταγράψει την εθιμική παράδοση, τη θρησκευτική πίστη, τις προλήψεις και δεισιδαιμονίες, το λαϊκό πολιτισμό, τις επαγγελματικές του δραστηριότητες. Επίσης μπορεί να προσεγγίσει στη γνώση των διαφόρων πληθυσμιακών μεταβολών, εποίκισεων, μεταναστεύσεων και να εντοπίσει το συγχρωτισμό και την επικοινωνία ενός λαού με άλλους και τις επιδράσεις που ανταλλάχθηκαν. Τέλος τα ΕΠ είναι και πολύτιμα γλωσσικά στοιχεία: η μελέτη τους από αυτή τη σκοπιά μπορεί να δώσει πολλές και χρήσιμες πληροφορίες για τις διάφορες γλωσσικές αλλαγές που συντελούνται με το πέρασμα του χρόνου, καθώς σ' αυτά διασώζονται φωνητικές μορφές που αργότερα χάθηκαν.

5. Η μελέτη των κοζανίτικων επωνύμων βασίστηκε στο υλικό που υπάρχει στο Ιστορικό Αρχείο της Κοζάνης. Στο Αρχείο αυτό φυλάσσονται μεταξύ πολλών άλλων πολύτιμων πηγών 34 Κώδικες βαπτίσεων της Ιεράς Μητροπόλεως Σερβίων και Κοζάνης που χρονολογούνται από το έτος 1759 ως το 1916, οπότε άρχισε να λειτουργεί η Ληξιαρχική Υπηρεσία του Δήμου Κοζάνης. Το υλικό περιλαμβάνει 2.300 περίπου ΕΠ, χωρίς να υπολογίσει κανείς τις παραλλαγές που παρουσιάζει ένα και το αυτό ΕΠ. Το ΕΠ Γκοβεδάρως π.χ. εμφανίζεται με έξι διαφορετικές παραλλαγές (Νκοβιτάρως, Γκομπιντάρως, Κουβεντάρως, Κοβενδάρως, Γκοβανδάρως, Γουβενδάρως).

Προέλευση των κοζανίτικων ΕΠ

6. Για τα μέχρι στιγμής 1.600 περίπου προσδιορισμένα ως προς την προέλευσή τους ΕΠ (ποσοστό 70%) -η έρευνα βρίσκεται σε εξέλιξη- οι πηγές από τις οποίες αυτά αντλούνται, μπορούν να συνοψιστούν στις ακόλουθες:

Πατρωνυμικά (ΠΑ)

7. Τα πατρωνυμικά ΕΠ (341) είναι το πιο πρόχειρο είδος, για να χαρακτηριστεί ένα άτομο και να αποκτήσει έτσι ένα οικογενειακό όνομα. Τα ΠΑ εκφέρονται είτε σε γενική με λόγιο σχηματισμό (Αντισπασίου, Δήμιου, Λαζάρου, Χαρισίου), είτε - όσα διατήρησαν το λαϊκό τους τύπο και δυσκολεύονται να σχηματίσουν τη γενική - σε ονομαστική: (Αποστόλης, Λάτζκος, Στάμος, Χαρίσης).

8. Το ΒΑ από το οποίο προήλθε το ΠΑ είναι συχνά ολοφάνερο: Αδαμαντίδης, Διαμαντής, Διαμαντίδης, Διαμαντόπουλος < ΒΑ Αδαμάντιος. Σε πολλές περιπτώσεις όμως τούτο δεν είναι εύκολο να εντοπιστεί. Αυτό συμβαίνει, όταν το πατρωνυμικό δε γεννήθηκε από το γνωστό και επίσημο τύπο του ΒΑ, αλλά από κάποιο μετασχηματισμό του. Έτσι για παράδειγμα από το ΒΑ Ιωάννης έχουμε το σχηματισμό ΠΑ όπως: Γιάνναρος, Γιάννος, Γιαννούλης, Γιοβάνος, Κυργιαννιάκης, Κυρνάνος, Νάκας, Νάνος, Νιούλης, Τζάνης, Τζοάνος κ.λπ. Αν μάλιστα προσθέσουμε και τις παραλλαγές του ονόματος στα αλβανόφωνα, σλαβόφωνα ή βλαχόφωνα σπίτια, τότε έχουμε και τα: Γκίνος, Γιάντζιος, Ιβανούλης, Ζιάγκας κ.λπ.

Μητρωνυμικά (ΜΗ)

9. Μητρωνυμικά είναι τα ΕΠ των ανθρώπων που επονομάζονται από το όνομα της μητέρας τους. Τα ΜΗ είναι αρκετά συνηθισμένα στην Κοζάνη (134). Οι λόγοι για τους οποίους επικράτησε το όνομα της μητέρας στη θέση του ονόματος του πατέρα -που είναι το επικρατέστερο σε ανδροκρατούμενες κοινωνίες- δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί στα κοζανίτικα ΕΠ, γιατί οι πληροφορίες είναι παρμένες από κώδικες βαπτίσεων, οι οποίοι δεν παρέχουν παρά απειροελάχιστες τέτοιου είδους πληροφορίες.

10. Τα ΜΗ μπορεί να προέρχονται:

α). Από το ΒΑ της μητέρας, π.χ.:

Αγόρας, Αγόρος < ΒΑ: Αγόρω

Μαρίκος, Μαρούδης, Μάρους < ΒΑ: Μαρία.

β). Από το ανδρωνυμικό (ΑΝΔ) της μητέρας, π.χ.:

Λιαλιάνας, Νάτσινας, Πλήινας, Τζήμινας, Τούσινας.

Μία ξεχωριστή περίπτωση σ' αυτή την κατηγορία των ΜΗ αποτελούν όσα σημαίνουν "τη νύφη ή τη γυναίκα κάποιου" και έχουν την ξεχωριστή κατάληξη -βιάς: Δημοβιάς, Λατζκοβιάς, Σταμκουβιάς.

γ). Από το παρωνύμιο της μητέρας, π.χ.: Ζουρλομπεγίνας, Κουτσής, Χο-ντροσάνας.

δ). Από το επαγγελματικό ή εθνικό της μητέρας, π.χ.: Καλογοριάς, Βλάχας, Μπεγίνας, Παπαδιάς.

Εθνικά ή Πατριδωνυμικά (ΕΘ)

11. Τα Εθνικά ή Πατριδωνυμικά οικογενειακά ονόματα φανερώνουν τον τόπο όπου έζησε ή δούλεψε ο παρονομαζόμενος ή πολύ συχνότερα τον τόπο απ' όπου ήρθε. Η μετοικεσία ήταν συχνό φαινόμενο την περίοδο αυτή (1759-1916), αφού οι περισσότεροι κάτοικοι των πόλεων δεν είναι παρά μέτοικοι που συρρέουν από τα μικρότερα προς τα μεγαλύτερα κέντρα.

12. Τα πατριδωνυμικά έχουν τις καταλήξεις που συνηθίζονται και στα κοινά εθνικά ονόματα:

α). -ιώτης: Αγραφιώτης, Γκομπλιτζιώτης, Μπλατζιώτης, Σπουρτιώτης.

β). -ινός: Ζαρκινός, Σιατιστινός, Σφιλιτζινός, Χρουπιστινός.

γ). -ίτης: Ζαγορίτης, Κοκκινοπλίτης, Λεχοβίτης, Ραχωβίτης.

δ). -λης: Καντιρλής, Νεβέσκαλης, Φραγκοτζιαλής.

ε). -ανος: Βιτωλιάνος, Μπογδάνος, Ναουσιανός.

στ). Υπάρχουν και ΕΘ τα οποία δηλώνουν την προέλευση από χώρα ολόκληρη και που δεν έχουν παραγωγική κατάληξη: π.χ. Αλβανός, Βούλγαρης, Μποσνάκος, Σύρπος.

ζ). Στα ΕΘ επίσης πρέπει να καταταγούν και τα: Βλάχος, Ξένος, Γκέκας, Καραγκούνης, Λιάπης, Τσιάμης κ.λπ.

η). Ξεχωριστή κατηγορία αποτελούν τα ΕΘ που παράγονται από τοπωνύμια, αλλά χωρίς παραγωγική κατάληξη: Δισκάτας, Μαγούλας, Ντόλας, Ρούλιας.

Μερικά ΕΘ παρουσιάζονται με δύο τύπους: α. έναν λαϊκό και έναν λόγιο: Βερώτης και Βερροιαίος, Σιατιστινός και Σιατιστεύς, Χωριάτης και Χωρικός, και β. έναν με και έναν χωρίς παραγωγική κατάληξη: Γκομπλιτζιώτης και Γκόμπλιτζας, Δαρδιώτης και Δάρδας, Δισκατχιότης και Δισκάιτας.

13. Τα ΕΘ οικογενειακά ονόματα έχουν πολύ μεγάλη αξία για την ιστορία, γιατί φωτίζουν με αδιάφενστο τρόπο τις μετοικεσίες και άλλα ιστορικά περιστατικά που από καιρό αποτυπώθηκαν σ' αυτά. Από μία πρώτη ματιά στα ΕΘ επώνυμα της Κοζάνης προκύπτει ότι οι μετοικεσίες σ' αυτήν πραγματοποιήθηκαν:

- α. Από τα γύρω χωριά: Αυλιώτης, Βαντζιώτης, Βηλιζινός, Σφιλιζινός.
- β. Από την περιοχή Σερβίων: Καστανιώτης, Καταφιιώτης, Λαβαντσιώτης, Ραχωβίτης.
- γ. Από την περιοχή Βοΐου: Βινιώτης, Κουτσκιότης, Ντρανοβίτζας, Πέλκας, Σελτζιώτης.
- δ. Από την περιοχή Εορδαίας: Κατραντζιώτης, Μπλατζιώτης, Φραγκοτζιαλής.
- ε. Από τους όμορους νομούς: Βεριώτης, Βουρβουσιώτης, Καστοριανός, Κολιαντρινός, Λιβαδιώτης, Ναουσινός, Νεβέσκαλης, Ραφανιώτης, Τζιαριτζιανιώτης, Χρουπιστινός.
- στ. Από την ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου, της Μακεδονίας και της Θεσσαλίας: Γιαννιώτης, Δάρδας, Ντινισκιώτης, Δράμαλης, Μπιτουλιάνος, Βολιώτης, Ζαρκινός, Θεταλίαινα.
- ζ. Άλλα δείχνουν μετοικήσεις από μακρινές περιοχές: Αρβανίτης, Αρμένης, Βούλγαρης, Γκέκας, Ισταμπουλούς, Λιάπης, Μπογδάνος, Μπονάκος, Μωραΐτης, Σύρπος, Τσιάμης.

Επαγγελματικά (ΕΠΑ)

14. Τα ΕΠΑ οικογενειακά ονόματα είναι ένας από τους πιο συνηθισμένους τρόπους να ξεχωρίσουν μεταξύ τους συνονόματοι κατά τα άλλα άνθρωποι. Η αξία των ΕΠΑ για τον ακριβή προσδιορισμό ενός ατόμου μέσα σε μία ευρύτερη κοινότητα γίνεται μεγαλύτερη, αν λάβει κανείς υπόψη του το γεγονός ότι υπάρχει ακόμα η συνήθεια τα εγγόνια να παίρνουν το όνομα του παππού με αποτέλεσμα να δημιουργούνται πολλοί συνονόματοι μέσα στην ίδια κοινωνία.

Τα ΕΠΑ στην Κοζάνη είναι αρκετά (306) και δεν υστερούν καθόλου στην αξία των ιστορικών και γλωσσικών πληροφοριών που μας δίνουν.

Εκφέρονται και αυτά σε ονομαστική πτώση όπως και τα ΕΘ π.χ. Γελαδάρης, Σαμιαράς, εκτός από λίγες περιπτώσεις όπου από λόγια επίδραση έχουμε την εκφορά τους σε γενική, π.χ. Ιατρού, Χρυσοχόου.

15. Τα ΕΠΑ λήγουν συνήθως στις ίδιες καταλήξεις με τα αντίστοιχα προσηγορικά:

-άρης: Βουβαλάρης, Γελαδάρης, Καρβουνάρης, Μαγκανάρης.

-άς: Αλευράς, Βαμβακάς, Κουδουνάς, Ρεπανάς, Χαλκιάς.

16. Τα τουρκικής προέλευσης ΕΠΑ αντιπροσωπεύονται με σημαντικό αριθμό παραδειγμάτων και εμφανίζουν τις εξής κυρίως καταλήξεις:

-τζής: Κανταρτζής, Πινιρτζής, Σιμιτζής, Τζικριτζής, Χαλβατζής.

-λής: Καραμποναρλής, Μεντελής, Τζιτζικλής.

17. Ξεχωριστή κατηγορία αποτελούν όσα δηλώνουν αξίωμα: Αρχοντας, Κόμης, Λογοθέτης, Μπέης, Όμπασης, Σακελίων κ.λπ.

18. Τα ΕΠΑ οικογενειακά ονόματα συχνά μας είναι πάρα πολύ δύσκολο να τα προσδιορίσουμε. Αυτό συμβαίνει, επειδή τις πιο πολλές φορές αγνοούμε την ονομασία των επαγγελματιών σ' όλο τον ελληνικό χώρο ή επειδή τα επαγγέλματα αυτά λόγω των κοινωνικών και ιστορικών εξελίξεων δεν υπάρχουν πια. Σ' αυτά πάντως καθρεφτίζεται ολόκληρη η οικονομική ζωή των περασμένων χρόνων και παρέχουν για το λόγο αυτό πολυτιμότερες υπηρεσίες.

19. Τα κοζανίτικα ΕΠ που προέρχονται από ΕΠΑ θεματολογικά θα μπορούσαν να χωριστούν στις παρακάτω κατηγορίες:

Γεωργική ζωή: Ζαρζαβατζής, Κροκιάς, Μπαχτζιβάνος, Ρεπανάς, Τζιφτζής.

Εμπόριο - Μεταφορές: Κατζιαούνης, Κιρατζής.

Εργατική και σιντεχνιακή ζωή: Κάλφας, Κεχαγιάς, Μαλιάστας, Οστάς.

Ποιμενική ζωή: Βουβαλάρης, Γελαδάρης, Γκοβιντάρος, Κριαράς, Τζιομπάνος.

Ασχολία με:

το μαλλί: Βελεντζιάς, Γεωργαντζιάς, Λαναράς, Ντραγατσίκας, Πάικος,

τα μέταλλα: Καλαϊτζής, Κοϊμτζής, Μπακήρης, Ντημηρλής, Σιδέρης, Τζιάνας, Χαντζιάρας, Χρυσοχόου,

το μετάξι: Ατλαζής, Κουκούλης, Μεταξάς,

το ξύλο: Βαγινάς, Δουλαπισής, Νταβάνης, Πλόσκας, Σιντουκάς,

το πετσό: Κοντουράς, Νταμπάκος, Τζιαντιάκης,
τον πηλό: Κεραμάρης, Λαϊνός, Μπαρδάκης, Τζανάκης, Τσουκαλάς,
το ρουχισμό: Ασαρατζής, Αλατζιατζής, Καλπάκης, Προκόβας, Τζεμπέ-
ρης, Χολέβας.

Επαγγέλματα που απαιτούν σπουδές: Δασκάλου, Ιατρού, Ντόκτορας, Χό-
ζας, Νομοφύλαξ.

Άλλα επαγγέλματα -τα πιο χαρακτηριστικά:

Αλμπάνης, Κιρμιζής, Κούιας, Μεγδάνης, Μπόζιαρης, Μπουχάρης, Του-
φεκτοής, Τσιάρδας, Χαντζής.

20. Ξεχωριστή κατηγορία επαγγελματιών μπορούν να αποτελέσουν
όσα δηλώνουν ένα εκκλησιαστικό αξίωμα: Αναγνώστου, Ευταξίας, Νιζαμι-
τζής, Οικονόμου, Πρωτόπαπας, Σακελίων.

21. Ψευτοεπαγγελματικά: Μερικά από τα ΕΠΑ οικογενειακά ονόματα
και κυρίως όσα δηλώνουν αξιώματα μόνο επιφανειακά είναι τέτοια. Στην
πραγματικότητα δόθηκαν στον κάτοχό τους ως παρατσούκλια: Αμέταγας,
Αρχοντας, Δούκας, Κούντζουλας, Κράλιας, Μπέης, Πασιάς, Ρήγας.

Παρωνύμια - Παρατσούκλια (ΠΑΡ)

22. Τα ΕΠ που προέρχονται από ΠΑΡ εκφράζουν ορισμένες σωματι-
κές, πνευματικές ή ηθικές ιδιότητες του κατόχου τους ή προέρχονται από
το ντύσιμό του, τις συνήθειές του ή τις πράξεις, λέξεις ή φράσεις που συνή-
θιζε. Όλα αυτά εκφράζονται συχνά με μεταφορές παρμένες από τον κό-
σμο των ζώων και των φυτών ή από την άψυχη φύση.

Βέβαια τα ΕΠ που προέρχονται από ΠΑΡ χρησιμοποιούν κάποτε για να
δηλώσουν έναν άνθρωπο, στη συνέχεια όμως μετατράπηκαν σε σύμβολα
που δεν έχουν σήμερα άλλη σημασία από το να ονομάζουν έναν άνθρωπο
και την οικογένειά του.

23. Α. Θεματολογική κατάταξη.

Θεματολογικά τα κοζανίτικα ΕΠ που προέρχονται από ΠΑΡ θα μπο-
ρούσαν να χωριστούν στις εξής κατηγορίες ανάλογα προς το τι εκφρά-
ζουν:

α. Σωματικές ιδιότητες: Γκάγκαλιας, Κοκαλιάρης, Κόκας, Μπάκας,
Μπάλιος, Μπέλος, Μπούζας, Σαρής, Σιούτας, Τοπάλης, Φτάκας κ.λπ.

β. Ψυχικές, πνευματικές, ηθικές και άλλες ιδιότητες: Αγάθης, Βεριά-

νης, Γιάκος, Γκαλένης, Ζάβαλης, Ζουρμπάς, Λέτζιος, Μούτος, Σαλός, Τζιφούτης.

γ. Παρομοιώσεις με ζώα: Γκάργκας, Γκοστάρας, Ζάικος, Ζιάμπας, Καπλάνης, Λάπουρας, Λούπους, Μπίτης, Σιαίνης, Τζουτζουλιάνος, Τσίρος, Φάσας κ.λπ.

δ. Παρομοιώσεις με φυτά: Βούζας, Γκήπας, Γκόρτζιος, Γκριάχος, Ζήγρας, Κουζιάκης, Πουρνάρας, Πράσος, Ρόιδος, Σκόρδας, Τζίτζιφος, Φασούλας.

ε. Αντιζείμενα από την καθημερινή ζωή: Βαρταλάμης, Γιαπράκας, Γκουζγκούνης, Γκρέντας, Γκρούντας, Καγιάνης, Μπήσκας, Παρτάλας, Στούμπος.

24. Β. Προέλευση:

Τα ΕΠ που προέρχονται από παρωνύμια γεννήθηκαν από κοινές ελληνικές λέξεις ή λέξεις τουρκικής, αλβανικής, σλαβικής ή βλαχικής καταγωγής. Το ίδιο ΕΠ μπορεί να έχει πολλαπλές προελεύσεις, καθώς πολλές λέξεις είναι κοινές σε πολλές ή και σε όλες τις βαλκανικές γλώσσες, χωρίς να είναι πάντοτε σαφής η αρχική τους προέλευση.

Από την άποψη αυτή μπορούμε να διακρίνουμε:

Αλβανικά: Γκόρτζιος, Γκοστάρας, Λάγιος, Λιάλιος, Μοίρας, Μπάλιος, Μπέσας, Μπούρος, Σιούτας.

Βλάχικα: Βερούλης, Κατσέλας, Λάνας, Λούπους, Μιτσιμπούνας, Μούρτζιος, Μούτος, Μπούζας, Ντάλας, Σιούρδος, Φίτζιος.

Ελληνικά: Αστροποκαμένος, Βαρσαμής, Βαρταλάμης, Γραμμένος, Δικανίκας, Καλιγωμένος, Κοκαλιάρης, Λώλος, Ξυζώνατος, Σαλός, Φτάκας.

Σλαβικά: Βλιούρας, Γκαλένης, Ζάικος, Ζιάμπας, Λιούτας, Μαλέσκος, Μπέλος, Νεδέλκος, Στούμπος.

Τουρκικά: Βαρδάκας, Γκανάτζιος, Ζαμπάκας, Μπατσίλας, Μπόσκος, Νταής, Σακαλής, Σαρής, Τοπάλης, Τσαίρης.

Μορφολογία των κοζανίτικων ΕΠ

25. Τα ΕΠ δε συνηθίζονται μόνο με τον αρχικό τους τύπο, αλλά σχηματίζουν και παράγωγα με διάφορες παραγωγικές καταλήξεις, καθώς επίσης και σύνθετα με τη βοήθεια ποικίλων προθημάτων ή και με άλλες λέξεις που χρησιμεύουν ως πρώτο συνθετικό.

26. Παράγωγα κοζανίτικα ΕΠ σχηματίζονται με τη βοήθεια παραγωγικών ανθρωπωνυμικών καταλήξεων είτε από άλλα ΕΠ, είτε από ΒΑ. Τέτοιες ανθρωπωνυμικές παραγωγικές καταλήξεις είναι:

27. α. Υποκοριστικές:

-άκης: Λιαπάκης, Τζημινάκης, Τζιαντάκης.

-άκος: Δημάκος, Λιάκος, Μπосνάκος.

-κος: Κύρκος, Λάτζκος, Μπόσκος, Στάμκος, Τράικος.

-ούλας: Αδαμούλας, Κωτιούλας, Ματούλας, Παντούλας.

-ούλης: Αρμενούλης, Βαντσιούλης, Βερούλης, Γιαντζούλης, Γκανατζιούλης, Γκορτζούλης, Πολυζούλης.

28. δ. Ξεχωριστή κατηγορία αποτελούν τα ΒΑ ή υποκοριστικά ΒΑ που χωρίς καμία ιδιαίτερη κατάληξη αποτελούν ΕΠ: Αγόρας, Γιάντζιος, Διάφας, Κύργιας, Μήλιος, Νάνος, Σιόμος, Τόλιος κ.λπ.

29. Τα υποκοριστικά καταλαμβάνουν την κυριότερη θέση ανάμεσα στα παράγωγα των ανθρωπωνυμικών ονομάτων κι αυτό είναι φυσικό, γιατί σημαντική θέση έχει ο υποκορισμός όχι μόνο στα βαπτιστικά ονόματα -άρα και στα πατρωνυμικά-, αλλά και στα άλλα είδη των οικογενειακών ονομάτων. Το υποκοριστικό μπορεί να προέρχεται.

α) από υποκορισμό του ΒΑ του παιδιού, π.χ. Γιάννης > Γιαννάκης, Κυργιαννάκης, Δημήτρης > Δήμος > Δημάσης,

β) από υποκοριστικό του ονόματος του πατέρα. Η περίπτωση αυτή πρέπει να παρατηρείται στα κοζανίτικα ΕΠ, κυρίως στην κατάληξη: -ούλης, π.χ. Λάζος > Λάτζκος, υποκοριστικό του ΒΑ > Λατζκούλης, ο γιός του Λάτζκου.

Σύνθεση των κοζανίτικων ΕΠ

30. Τα σύνθετα κοζανίτικα ΕΠ έχουν για πρώτο συνθετικό ένα επίθετο συνήθως που προσδιορίζει το δεύτερο συνθετικό και που συχνά όταν το πρώτο συνθετικό απολιθώθηκε, κατέληξε να γίνει πρόθημα: π.χ. Κουτζομανόλης, Ντελιχρίστος. Στα σύνθετα ΕΠ το α' συνθετικό είναι:

α. παρωνύμιο: Γκαβοχαρίσης, Ζουρλογιάννης, Κλεφτογιώργος, Κουτζονάνος, Κουφομίσιος, Ντελημάρκος, Σπανομήχος,

β. βαπτιστικό: Μαρκαντώνης, Δημονίκος, Μιτσιμπούνας,

γ. επαγγελματικό: Διακουμχάλης, Μαστοροδάσκαλος, Παπα-Γιάνκος,

δ. εθνικό: Ρώμπαπας, Βουλγαροκώστας, Αγγλογάλλος,

ε. κοινή λέξη: Ασπραποκαμένος, Βούλκοαρβανίτης, Γαμβρογεώργος, Γορνούφουλιός, Γουμαροτζήκας, Ζαγαρουμάζουμα(ς).

31. Το δεύτερο συνθετικό είναι κανονικά:

α. βαπτιστικό - πατρωνυμικό - μητρωνυμικό: Γκαβογιάννης, Καρανά-
νος, Κλιφτογεωργίου, Κοντορούσης, Κουτσοθεόδωρος, Τζιτζιαλέξης, Χα-
τσιτιάνιας,

β. κοινή λέξη: Καραματσούκας, Κουτσιόφτης, Μαυρομάτης, Στραβου-
λέμης, Χατζηαρμιάς.

Γλωσσογεωγραφικές παρατηρήσεις

32. α. Ο βόρειος φωνηεντισμός είναι σαφής στο φωνητικό τύπο των κοζανίτικων ΕΠ: π.χ. Γορνούφουλιός, Ζαγαρουμάζουμας. Παρατηρεί-
ται ακόμη και το φαινόμενο της αντικώφωσης, π.χ. Στομπούλης.

β. Η κατάληξη με τη μεγαλύτερη επίδοση θα μπορούσε να θεωρηθεί η:
-ούλης, π.χ. Βερούλης, Γιαντζούλης, Γκορτζούλης. Χαρακτηριστική ακόμη
είναι και η υποκοριστική κατάληξη -κος, π.χ. Λάτζκος, Μαλέσκος, Στάμκος.

Εξαρχαϊσμός και εξελληνισμός των κοζανίτικων ΕΠ

33. Αρκετά κοζανίτικα ΕΠ δε διατήρησαν τον αρχικό τους τύπο, αλλά
τον διαφοροποίησαν. Η διαφοροποίηση αυτή είχε δύο κατευθύνσεις: α.
τον εξαρχαϊσμό και β. τον εξελληνισμό.

Εξαρχαϊσμός

34. Σκοπός του εξαρχαϊσμού ήταν να προσαρμοστεί το όνομα, όσo ή-
ταν δυνατό, στο τυπικό της αρχαίας γραμματικής. Η προσαρμογή αφορού-
σε και τη φωνητική, π.χ. Γύπτος, και άλλα γραμματικά στοιχεία, π.χ. Ωρο-
λόγης αντί Ρολογιάς κ.λπ. Τον εξαρχαϊσμό αυτό πρέπει να υποθέσουμε ότι
υιοθετούν ή οι ίδιοι οι κάτοχοι των ονομάτων (εφόσον είχαν την ανάλογη
παιδεία) ή οι ιερείς που τους καταχωρούσαν στο μητρώο των βαπτίσεων.
Το ίδιο παρατηρείται και με μερικά ξενικά ΕΠ που διατηρήθηκαν: π.χ.
Βούρκας αντί Μπούρκας.

Εξελληνισμός

35. Με την τόσο μακρόχρονη τουρκική σκλαβιά και με τις πολλές επα-

φές των Κοζανιτών με τους γύρω αλλόγλωσσους ήταν φυσικό να παρεισφρήσουν στην Κοζάνη πολλά ξενικά ονόματα. Από τη μελέτη των Κωδικών προκύπτει με σαφήνεια ότι οι διάφοροι γραφείς ήταν ποικίλου μορφωτικού επιπέδου κι αυτό καθρεφτίζεται στον τρόπο με τον οποίο ορθογραφούν τα ονόματα. Σε πολλά ΕΠ τροποποιήθηκε λίγο ή πολύ η φωνητική τους μορφή με την αλλαγή ενός ή περισσότερων γραμμιάτων με αποτέλεσμα να εκλείψουν συμπλέγματα που δεν θεωρούνται ελληνικά. Αυτό γίνεται φανερό στη χρήση:

α. των φωνηέντων: π.χ. Μοίρας αντί Μίρας,

β. των συμφώνων: π.χ. β αντί μπ: Βόντσας αντί Μπόντσας, κ ή γ αντί γκ, νδ αντί ντ: Κοβενδάρος ή Γοβενδάρος αντί Γκοβεντάρως.

Τελική βαθμίδα του εξελληνισμού παρουσιάζεται με τη μετάφραση του ξενικού ΕΠ με λέξη που να σημαίνει το ίδιο με εκείνο: π.χ. Νιζαμτζής - Ευταξίας, Σαατζής - Ωρολογάς, Ντημηρλής - Σιδέρης.

Συμπεράσματα

36. Προσπαθήσαμε να θίξουμε ένα σπουδαίο κεφάλαιο της γλώσσας μας και της τοπικής ιστορίας. Τα κάθε είδους ονόματα ζουν τη δική τους ζωή και μας μεταφέρουν ένα μήνυμα, άλλοτε φανερό, άλλοτε λίγο διαφοροποιημένο, άλλοτε πεισματικά κρυμμένο. Μένει σε μας χρησιμοποιώντας κάθε δυνατή πληροφορία (ιστορική, γλωσσική, πραγματολογική), να ανιχνεύσουμε το μήνυμα που μεταφέρουν και να το χρησιμοποιήσουμε για την καλύτερη κατανόηση της ιστορίας και του πολιτισμού της περιοχής.

Με την υπόσχεση να συνεχίσω την επεξεργασία του τεράστιου και πολυτιμότερου αυτού υλικού και να το παρουσιάσω σε αυτοτελή έκδοση¹ με γλωσσικές, αλλά και ιστορικές παρατηρήσεις, κλείνω τη σημερινή έτσι κι αλλιώς σύντομη παρουσίασή μου και σας ευχαριστώ για την υπομονή σας να με ακούσετε.

1. Η αυτοτελής έκδοση της εργασίας αυτής πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Βιβλίου και Ανάγνωσης με τον τίτλο ΚΟΖΑΝΙΤΙΚΑ ΕΠΩΝΥΜΑ (1759 - 1916) το Δεκέμβριο του 1995.